

ҚАДИМИЙ ЭКСПОНАТЛАР ОРҚАЛИ ТАРИХНИ ЎРГАНИШ

Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейининг

илмий ходими: **Йигиталиева.Ш**

Қадимий экспонатлар — халқнинг ўтмиши, жамиятнинг ривожланиш босқичлари ва инсоният тафаккурининг энг муҳим гувоҳларидир. Уларни ўрганиш орқали фақат тарихий воқеаларни эмас, балки бизнинг маданий дунёқарашимиз, урф-одатларимиз, қадриятларимиз қандай шаклланганини ҳам англаш мумкин. Экспонатлар айна вақтда ёзма манбаларда қайд этилмаган, лекин ҳаётнинг ўзида мавжуд бўлган кўплаб жиҳатларни очиб беради. Шу боис, қадимий ашёлар — тарихшунослик, археология, этнология ва маданиятшунослик фанларининг асосий манбаи ҳисобланади.

Қадимий ашёлар одамлар ҳаётининг барча соҳаларини ёритиб беради: меҳнат куруллари, уй-рўзғор буюмлари, ҳарбий анжомлар, зындронлардан топилган тошлар, диний маросим воситалари, солиқ ҳисобларини акс эттирган ёзувли таблицалар — буларнинг ҳар бири ўша даврнинг иқтисодий, сиёсий, маънавий ҳаёти ҳақида қимматли маълумот беради. Экспонатлар тарихи шундайки, ҳар бир буюм ўзининг битмас-туганмас маълумотлар қатламини сақлайди. Александрия кутубхонаси ёниб кетганида бир қатор цивилизацияларнинг ёзма манбалари йўқолди, лекин ашёлар қолди. Улар орқали олимлар ўша йўқолган йодномалар ўрнини тўлдиришга муваффақ бўлган.

Археологик экспонатлар тарихни ўрганишда айниқса муҳим аҳамиятга эга. Қадимги шаҳарлар қолдиқлари, керамика парчалари, терракота ҳайкалчалар, оловда тобланган металллар инсониятнинг меҳнат маданияти қанчалик илгарилаганини кўрсатади. Масалан, куйдирилган гилимлар ва сопол идишлар орқали инсон авлоди оловдан қачон фойдалангани, металл эритиш технологияси қайси минтақада илгарироқ пайдо бўлгани ҳақида маълумотлар йиғилади. Уларнинг таркибидаги

кимёвий элементлар айнан қайси тоғ, дарё ёки кендан олинганини ҳам кўрсатиб беради.

Экспонатлар орқали ўрганиладиган яна бир асосий йўналиш — жамиятнинг маънавий ҳаётидир. Қадимги санъат асарлари, нақшлар, ҳайкаллар, тасвирлар инсоннинг дунёқараши, эзгулик ва ёмонликка муносабатини кўрсатади. Масалан, суратлардаги қаҳрамонлар, қўлда тутилган ашёлар ёки ҳайкаллардаги ҳаракатлар ўша халқнинг диний эътиқоди, урф-одатлари ва идеалларини акс эттиради. Зардуштийларнинг оловга топиниши, буддавийлар ҳайкалларидаги сокинлик, биринчи туркий қабилалар тасвирларидаги жанговор руҳ — буларнинг барчаси экспонат орқали тарихдаги маданий ранг-барангликни намоён қилади.

Қадимий ёзув намуналари эса тарихни ўрганишда беқиёс аҳамиятга эга бўлган гувоҳдир. Қадимги турк битиклари, суғд тилидаги ёзувлар, қадимги форс ёзувлари, миср иероглифлари — буларнинг ҳар бири бутун бир даврнинг сиёсати, иқтисоди ва ижтимоий муносабатларини ёритади. Қадимий ёзувли тошлардан кишиларнинг шажаралари, қаҳрамонлари, подшоликлар ўртасидаги муносабатлар ва ҳатто савдо йўллари ҳақидаги маълумотлар топилади. Масалан, “Орхон-Енисей ёзувлари” туркий халқларнинг давлатчилик тизими, урф-одатлари ва саркардалари ҳақида бебаҳо маълумот беради.

(Фото сурат) Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи.

Экспонатлар орқали тарихни ўрганишнинг яна бир муҳим томони — бу моддий манбаларнинг бевосита ҳаққонийлиги. Ёзма манбалар баъзан муайян мақсадда ёзилган, сиёсий ёки диний таъсирда бўлиши мумкин. Лекин ашёларда бундай тенденция учрамайди. Топилган ҳар бир тош, идиш, қурол ўша даврнинг реал ҳаётида қўлланилган. Шу боис, олимлар аввал ёзма манбаларни ўрганади, кейин эса уларни ашёлар билан таққослаб, ҳақиқий ва тўғри жиҳатларини аниқлайди. Моддий манбалар, бир маънода, тарихни ишончли тарзда қайта тиклашга имкон беради.

Музейлардаги экспонатлар таълим жараёнида ҳам катта аҳамият касб этади. Уларни кўз билан кўриш, қўл тегизмасада яқиндан ўрганиш ўқувчиларнинг тарихга бўлган қизиқишини оширади, абстракт тушунчаларни реал ашё билан боғлайди. Масалан, ўқитувчи дарсда фақат “қадимги тош қуроллари” деб айтиши у қадар таъсир қилмаслиги мумкин, лекин ўша қуролнинг музейдаги намунасини кўрсатса,

Ўқувчи унинг шаклини, оғирлигини, ишланиш услубини сезади ва бу орқали ўша давр одамларининг ҳаётини тасаввур қила олади.

(Фото сурат) Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи.

Экспонатлар миллат тарихи ва миллий ўзликни англашда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Қадимий ашёлар орқали ҳар бир халқ ўзининг илдизларини, аجدодларининг маданиятини, буюк тамаддунлар билан боғлиқ қирраларини билиб олади. Масалан, Ўрта Осиёдан топилган Бактрия-Марғийона маданияти буюмлари бу минтақанинг қанчалик илгарилаган цивилизация маркази бўлганини исботлади. Мазкур экспонатлар ҳозирги авлодда миллий ғурур ва қадриятларни ҳимоя қилиш ҳиссини кучайтиради.

Қадимий экспонатларни сақлаш ва реставрация қилиш ҳам муҳим илмий жараён ҳисобланади. Юз йиллар ва минг йилларни босиб ўтган ашёлар табиий ва инсоний омиллар таъсирида бузилади. Охирги йилларда реставрация

технологиялари янада такомиллашиб, ашёларнинг аслий ҳолатини сақлаб қолиш имкони кенгайди. Улар махсус химик моддалар билан мустаҳкамланади, намликдан ҳимояланади ва ҳарорат жиҳатдан барқарор шароитда сақланади.

Шундай қилиб, ўтмишнинг бебаҳо ёдгорликлари келажак авлодларга етказилади.

Тарихни экспонатлар орқали ўрганишда археологлар, антропологлар, муаррихлар, кимёгарлар, физиклар, геологлар ҳамкорлик қилади. Ҳар бир олим ўз соҳасидаги илмий ёндашувни қўллайди ва жамоавий иш натижасида бир ашёнинг тарихи, ёши, қўлланиш мақсади ва ижтимоий аҳамияти ҳақида мукаммал тадқиқот яратилади. Масалан, тош қуролнинг ёшини радиокарбон усули билан аниқлаш физикларнинг иши бўлса, унинг шакли ва ишланиш услубини ўрганиш археолог ва этнографларнинг вазифаси ҳисобланади.

(Фото сурат) Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи.

Улар инсон фаолиятининг моддий изи сифатида ҳар бир даврнинг воқеалари, маданияти, илм-фани ва ижтимоий муносабатлари ҳақида баён қилади.

Тарихни фақат ёзма манбалар орқали эмас, балки ашёлар орқали ўрганиш уни янада тўлиқ, янада ҳаққоний ва илмий асосда англаш имконини беради. Шундай экспонатлар сақлангани ва музейлар томонидан намоиш этилаётгани — халқнинг маданий мероси келажак авлодларга омонат қолдирилаётганининг ёрқин исботидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан самарали фойдаланиш тўғрисида”ги ПҚ–4797-сон қарори. — Тошкент, 2020.
2. Ўзбекистон Республикаси “Маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни. — Тошкент: Адолат, 2019.
3. Каримов, И. А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. — Тошкент: Ма’навият, 1998.
4. Ҳасанов, Б. Музейшунослик асослари. — Тошкент: Фан, 2018.
5. Рахмонов, А. Қадимий ёдгорликлар ва археологик топилмалар таҳлили. — Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2021.
6. Жўраев, О. Тарихий манбалар ва уларнинг илмий талқини. — Тошкент: Университет, 2020.
7. Исмоилова, З. Музей экспонатлари орқали тарихни ўргатиш методикаси. // “Педагогик та’лим” журнали. — 2021, №4. — Б. 33–40.
8. Абдуллаева, М. Археологик топилмалар — миллий ўзликни англаш омили сифатида. // “Тарих ва маданият” журнали. — 2022, №2. — Б. 27–34.

9. Турсунов, Д. Музей экспозицияларининг тарихий-ма'рифий аҳамияти. — Тошкент: Сан'ат, 2019.

10. Интернет манбалари: [ҳттпс://www.маданият.уз](http://www.маданият.уз) — Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги расмий сайти. [ҳттпс://музеум.уз](http://музеум.уз) — Ўзбекистон музейлари портали. [ҳттпс://ҳеритаге.уз](http://ҳеритаге.уз) — Маданий мерос объектлари тўғрисида ма'лумотлар базаси. [ҳттпс://зиёнет.уз](http://зиёнет.уз) — Ўзбекистон та'лим ва маданият ресурслари портали.